

SANOAT KORXONALARIDAGI MOLIYAVIY BARQARORLIKKA BILVOSITA TA'SIR ETUVCHI RISKLARNI KAMAYTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.

Tursunqulov Shoxrux Rabbimqul o'g'li

shohruh100293@gmail.com

Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti

"Biznes boshqaruv moliya" kafedrasasi assistenti

ORCID:0009-0004-0187-8904

Annotatsiya: Mazkur maqolada sanoat korxonalarining moliyaviy barqarorligiga bilvosita ta'sir etuvchi risklar tushunchasi nazariy jihatdan tahlil qilinadi hamda ularni kamaytirishning ilmiy asoslari yoritiladi. Tadqiqotda makroiqtisodiy beqarorlik, institutsional muhitdagi o'zgarishlar, bozor kon'yunkturasi, texnologik rivojlanish darajasi va boshqaruv omillari kabi moliyaviy natijalarga to'g'ridan-to'g'ri emas, balki bilvosita ta'sir ko'rsatuvchi risklar tizimli yondashuv asosida guruhlanadi. Shuningdek, moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda risk-menejment konsepsiyalarining o'rni, korxonada ichki va tashqi muhitning o'zaro bog'liqligi hamda oldindan ogohlantirish mexanizmlarining nazariy modeli asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari sanoat korxonalarida barqaror moliyaviy rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan strategik qarorlarni ishlab chiqishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: moliyaviy barqarorlik, sanoat korxonalarida, bilvosita risklar, risklarni boshqarish, makroiqtisodiy omillar, institutsional risklar, strategik barqarorlik, moliyaviy xavfsizlik.

Kirish

Hozirgi globallashuv sharoitida sanoat korxonalarining barqaror faoliyat yuritishi nafaqat ichki moliyaviy resurslar bilan, balki tashqi iqtisodiy muhitda yuzaga kelayotgan turli risk omillari bilan ham bevosita bog'liqdir. Bozor munosabatlarining murakkablashuvi, raqobatning kuchayishi hamda iqtisodiy tizimlarda kuzatilayotgan beqarorlik sanoat korxonalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash masalasini dolzarb ilmiy-amaliy muammoga aylantirmoqda. Ayniqsa, moliyaviy ko'rsatkichlarga to'g'ridan-to'g'ri emas, balki bilvosita ta'sir etuvchi risklar korxonada faoliyatining uzoq muddatli barqarorligiga

sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Moliyaviy barqarorlik korxonaning o'z majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish, ishlab chiqarish jarayonini uzluksiz davom ettirish va strategik rivojlanish imkoniyatlarini saqlab qolish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu barqarorlikka ta'sir etuvchi risklar ko'pincha makroiqtisodiy sharoit, institutsional muhit, texnologik o'zgarishlar, boshqaruv samaradorligi va bozor infratuzilmasidagi nomutanosibliklar bilan bog'liq bo'lib, ular moliyaviy natijalarga bilvosita, ammo tizimli ta'sir ko'rsatadi. Shu bois bunday risklarni aniqlash, baholash va kamaytirishning nazariy asoslarini ishlab chiqish muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

Iqtisodiy adabiyotlarda moliyaviy risklar va ularni boshqarish masalalari keng yoritilgan bo'lsa-da, sanoat korxonalarining moliyaviy barqarorligiga bilvosita ta'sir etuvchi risklarni kompleks yondashuv asosida o'rganish yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Aksariyat tadqiqotlarda e'tibor to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy xavflarga qaratilib, institutsional, tashkiliy va strategik omillarning o'zaro bog'liqligi yetarlicha ochib berilmagan. Mazkur holat ushbu mavzuni chuqur nazariy tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi. Shu munosabat bilan mazkur maqolaning asosiy maqsadi sanoat korxonalarida moliyaviy barqarorlikka bilvosita ta'sir etuvchi risklarning nazariy mohiyatini ochib berish hamda ularni kamaytirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlarni asoslashdan iborat. Tadqiqot doirasida risklarni tizimli tasniflash, ularning moliyaviy barqarorlik bilan o'zaro aloqadorligini aniqlash va samarali risk-menejment mexanizmlarini shakllantirish masalalari ko'rib chiqiladi.

Ilmiy tadqiqotlar va metodlar

Mazkur tadqiqot sanoat korxonalarining moliyaviy barqarorligiga bilvosita ta'sir etuvchi risklarni nazariy jihatdan asoslash hamda ularni kamaytirish mexanizmlarini ishlab chiqishga qaratilgan bo'lib, unda kompleks va tizimli yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida iqtisodiy nazariya va moliyaviy menejment sohasidagi zamonaviy ilmiy qarashlar umumlashtirilib, moliyaviy barqarorlikka ta'sir ko'rsatuvchi omillar o'zaro bog'liqlikda tahlil qilindi. Tadqiqotning ilmiy asosini risklar nazariyasi, korporativ moliya konsepsiyasi, institutsional iqtisodiyot va strategik menejment yondashuvlari tashkil etadi. Ushbu nazariyalar asosida moliyaviy natijalarga bevosita emas, balki bilvosita ta'sir ko'rsatuvchi makroiqtisodiy, tashkiliy-boshqaruv, institutsional va texnologik risklarning mohiyati ochib berildi. Risklarning ko'p darajali va dinamik xususiyatga ega ekanligi

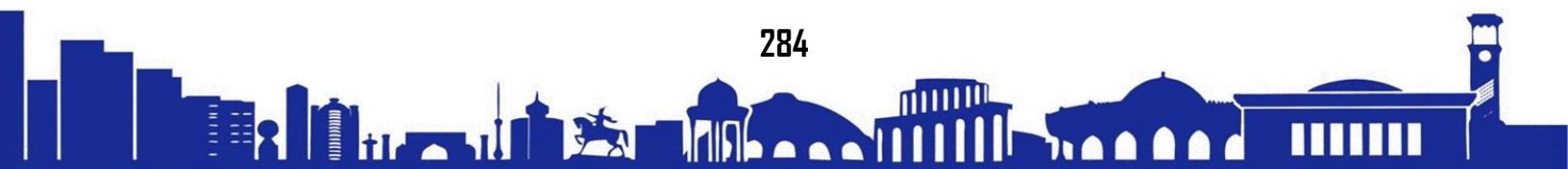

hisobga olinib, ularni aniqlash va baholashda tizimli yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etdi. Tadqiqot metodologiyasida umumilmiy va maxsus iqtisodiy metodlar majmuasidan foydalanildi. Xususan, tahlil va sintez usullari orqali moliyaviy barqarorlik tushunchasining tarkibiy elementlari va risk omillari o'rtasidagi bog'liqlik aniqlandi. Induksiya va deduksiya metodlari yordamida alohida risk holatlaridan umumiy nazariy xulosalar chiqarildi hamda mavjud nazariy qarashlar asosida bilvosita risklarni kamaytirishning konseptual yondashuvlari shakllantirildi.

Shuningdek, tadqiqotda taqqoslash va guruhlash metodlari qo'llanilib, sanoat korxonalarida uchraydigan bilvosita risklar ularning kelib chiqish manbalari va moliyaviy barqarorlikka ta'sir darajasiga ko'ra tasniflandi. Tizimli tahlil metodi orqali korxonada ichki va tashqi muhitdagi risk omillarining o'zaro ta'siri hamda ularning moliyaviy barqarorlikka kompleks ta'sir mexanizmi o'rganildi. Bundan tashqari, abstrakt-mantiqiy tahlil metodi asosida moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda risk-menejmentning nazariy modeli ishlab chiqildi. Ushbu model bilvosita risklarni erta aniqlash, ularning salbiy oqibatlarini oldindan baholash va boshqaruv qarorlarini optimallashtirish imkonini beradi. Tadqiqot jarayonida statistik tahlil usullaridan foydalanmasdan, nazariy xulosalar konseptual asosda umumlashtirildi, bu esa mavzuning fundamental ilmiy mohiyatini chuqurroq yoritishga xizmat qildi. Umuman olganda, qo'llanilgan ilmiy tadqiqot metodlari sanoat korxonalarining moliyaviy barqarorligiga bilvosita ta'sir etuvchi risklarni kompleks tahlil qilish va ularni kamaytirishning nazariy asoslarini shakllantirishga imkon berdi. Tadqiqot natijalari keyingi amaliy va empirik izlanishlar uchun mustahkam metodologik zamin yaratadi.

Tahlil va muhokama

Sanoat korxonalarining moliyaviy barqarorligi ko'p omilli iqtisodiy kategoriya bo'lib, u faqat moliyaviy ko'rsatkichlar holati bilan emas, balki korxonada faoliyatiga bilvosita ta'sir ko'rsatuvchi tashqi va ichki risklar majmui bilan belgilanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bunday risklar ko'pincha yashirin xarakterga ega bo'lib, qisqa muddatda moliyaviy natijalarda sezilmasligi mumkin, biroq uzoq muddatda korxonaning barqaror rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi. Tahlil jarayonida aniqlanishicha, bilvosita risklar moliyaviy barqarorlikka asosan uch yo'nalishda ta'sir ko'rsatadi: birinchidan, ishlab chiqarish va resurslardan foydalanish samaradorligini pasaytiradi; ikkinchidan, boshqaruv

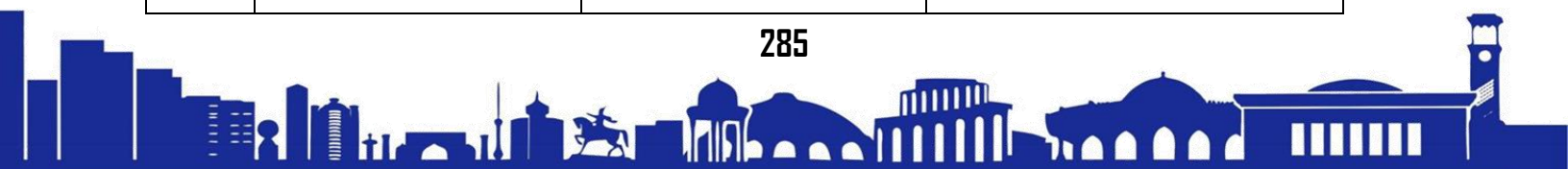

qarorlarining sifatiga salbiy ta'sir etadi; uchinchidan, korxonaning tashqi muhitga moslashuvchanligini susaytiradi. Ushbu holatlar moliyaviy oqimlar barqarorligining buzilishiga, xarajatlar oshishiga va investitsion jozibadorlikning pasayishiga olib keladi. Bilvosita risklarning xususiyatlarini tizimli tahlil qilish maqsadida ularni kelib chiqish manbalari va moliyaviy barqarorlikka ta'sir mexanizmlariga ko'ra guruhlash maqsadga muvofiq deb topildi. Quyidagi jadvalda sanoat korxonalarining moliyaviy barqarorligiga bilvosita ta'sir etuvchi asosiy risklar mualliflik yondashuvi asosida umumlashtirilgan.-

1-jadval

Sanoat korxonalarining moliyaviy barqarorligiga bilvosita ta'sir etuvchi risklar tasnifi

	Risk guruhi	Risk mazmuni	Moliyaviy barqarorlikka ta'sir yo'nalishi
1	Makroiqtisodiy risklar	Inflyatsiya darajasining o'zgarishi, iqtisodiy sikllar, valuta beqarorligi	Xarajatlarning oshishi, moliyaviy rejalashtirish aniqligining pasayishi
2	Institutsional risklar	Normativ-huquqiy bazadagi o'zgarishlar, soliq yukining o'zgarishi	Moliyaviy majburiyatlar oshishi, strategik noaniqlik
3	Bozor risklari	Talabning beqarorligi, raqobat kuchayishi	Daromad barqarorligining pasayishi
4	Texnologik risklar	Eskirgan texnologiyalar, innovatsiyalarni joriy etishdagi kechikish	Ishlab chiqarish samaradorligining pasayishi

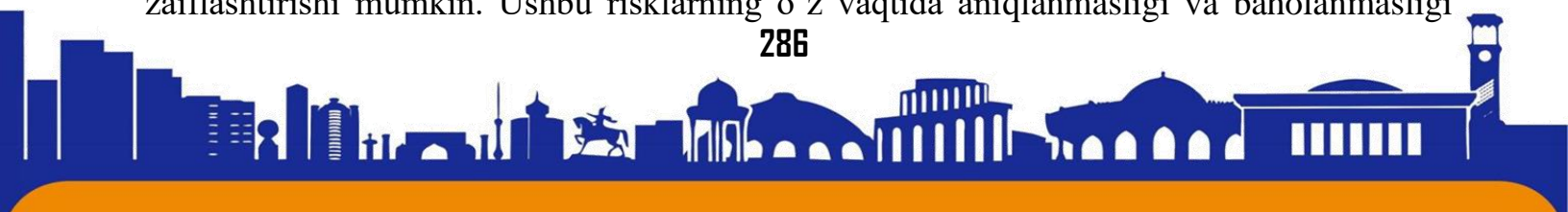
5	Boshqaruv risklari	Strategik rejalashtirishdagi xatolar, axborot yetishmasligi	Moliyaviy resurslardan samarasiz foydalanish
---	--------------------	---	--

Jadvalga izoh. 1-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, bilvosita risklar moliyaviy ko'rsatkichlarga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qilmasada, ularning ta'siri strategik darajada namoyon bo'ladi. Masalan, makroiqtisodiy risklar ishlab chiqarish xarajatlarining o'sishiga olib kelib, foyda marjasining qisqarishiga sabab bo'ladi. Bu esa moliyaviy barqarorlikning asosiy ko'rsatkichlaridan biri bo'lgan rentabellik darajasiga bilvosita ta'sir etadi. Institutsional risklar esa korxonada faoliyatining normativ muhitga moslashuvchanligini talab etadi. Ushbu moslashuv jarayonida yuzaga keladigan qo'shimcha xarajatlar va strategik noaniqlik moliyaviy barqarorlikni susaytiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Texnologik va boshqaruv risklari esa ichki muhit bilan bog'liq bo'lib, ularning salbiy ta'siri ko'pincha vaqt o'tishi bilan kuchayadi. Texnologik orqada qolish ishlab chiqarish tannarxining oshishiga olib kelsa, boshqaruv risklari moliyaviy resurslarning samarasiz taqsimlanishiga sabab bo'ladi. Natijada korxonada moliyaviy barqarorligini saqlab qolish imkoniyatlari cheklanadi. Tahlil natijalariga ko'ra, bilvosita risklarni kamaytirish faqat alohida moliyaviy choralar bilan emas, balki strategik va institutsional yondashuv asosida amalga oshirilishi lozim. Risklarni oldindan aniqlash, ularni tizimli baholash va boshqaruv qarorlariga integratsiya qilish sanoat korxonalarining uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Xulosa

Mazkur maqolada sanoat korxonalarining moliyaviy barqarorligiga bilvosita ta'sir etuvchi risklarni kamaytirishning nazariy asoslari tizimli va kompleks yondashuv asosida tadqiq etildi. Tadqiqot jarayonida moliyaviy barqarorlik faqat moliyaviy ko'rsatkichlar yig'indisi emas, balki korxonaning tashqi va ichki muhitga moslashuvchanligi, strategik boshqaruv sifati hamda institutsional barqarorlik darajasi bilan uzviy bog'liq ekanligi ilmiy jihatdan asoslab berildi. O'tkazilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, makroiqtisodiy, institutsional, bozor, texnologik va boshqaruv risklari moliyaviy natijalarga bilvosita ta'sir ko'rsatib, uzoq muddatda sanoat korxonalarining moliyaviy barqarorligini sezilarli darajada zaiflashtirishi mumkin. Ushbu risklarning o'z vaqtida aniqlanmasligi va baholanmasligi

ishlab chiqarish samaradorligining pasayishi, moliyaviy oqimlar beqarorligi hamda investitsion jozibadorlikning kamayishiga olib keladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, bilvosita risklarni kamaytirish jarayoni alohida moliyaviy choralar bilan cheklanmasdan, strategik rejalashtirish, institutsional moslashuvchanlik va samarali risk-menejment tizimini joriy etish orqali amalga oshirilishi lozim. Xususan, risklarni tizimli tasniflash, erta ogohlantirish mexanizmlarini shakllantirish hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayoniga risk tahlilini integratsiya qilish sanoat korxonalarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Mazkur tadqiqot natijalari sanoat korxonalarida moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqishda, shuningdek, kelgusidagi empirik tadqiqotlar uchun nazariy-metodologik asos sifatida xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Altman, E. I. (2000). Predicting financial distress of companies: Revisiting the Z-score and ZETA models. *Journal of Banking & Finance*.
2. Damodaran, A. (2015). *Applied Corporate Finance*. New York: Wiley.
3. Hopkin, P. (2018). *Fundamentals of Risk Management*. London: Kogan Page.
4. Porter, M. E. (2008). *The Five Competitive Forces That Shape Strategy*. Harvard Business Review.
5. Ross, S. A., Westerfield, R. W., & Jordan, B. D. (2019). *Corporate Finance*. New York: McGraw-Hill Education.
6. Stiglitz, J. E. (2010). Risk and Global Economic Architecture. *American Economic Review*.
7. Ўзбекистон Республикаси Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Sanoatni rivojlantirishga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar.

